

INNHOLD

1 INNLEDNING	2
1.1 Bakgrunn for planen.....	2
1.2 Målsetting.....	2
1.3 Organisering og arbeidsmåte.....	3
1.4 Politisk behandling.....	4
2 UTNYTTING AV UTMARKSBEITET	4
2.1 Norsk matproduksjon og utmarka.....	4
2.2 Beitebruk i Norge.....	5
3 BEITEBRUKEN I LESJA	6
3.1 Arealgrunnlaget.....	6
3.2 Jordbruket i Lesja.....	7
3.3 Grunnlaget for utmarksbruken: Beiteretten.....	8
3.4 Seterdrifta: Ressursnyttning og kulturlandskapspleie.....	8
3.5 Lausfêbeite.....	9
3.6 Har vi beiteressurser nok til dyra?.....	10
3.7 Verdien av beiteopptaket.....	10
3.8 Sankelag.....	12
3.9 Tap av dyr på beite.....	13
4 VILTET I LESJA/KONKURRENTER I BEITEOMRÅDET	14
4.0 Generelt.....	14
4.1 Hjortevilt.....	14
4.2 Småvilt.....	15
4.3 Rovvilt.....	15
5 BEITENÆRINGAS PROBLEMER I LESJA	16
5.1 Rovdyr.....	16
5.2 Radioaktivitet.....	17
5.3 Andre næringsinteresser i utmarka.....	18
5.4 Gjerdehold og gjerdelov.....	18
5.5 Konfliktløsning.....	19
5.6 Beitenæring og viltinteresser.....	20
5.7 Verneområder.....	21
5.8 Gjengroing.....	21
6 UTFORDRINGER	21
7 HANDLINGSPLAN OG KONKRETE TILTAK	22
7.1 Beiteinteressenes plass i beslutninger knytta til arealforvaltning.....	22
7.2 Beitebruk i og rundt setergreider.....	22
7.3 Bevaring av drivingsveger for beitedyr.....	23
7.4 Andre tiltak som bør iverksettes.....	24
8 VEDLEGG TIL PLANEN	25
<i>Vedlegg 1: Oversiktskart over beiteområder i Lesja</i>	
<i>Vedlegg 2: Organisering av beitebruken</i>	
<i>Vedlegg 3: Kart; Tetthet av sau</i>	
<i>Vedlegg 4: Kart; Tetthet av storfê</i>	
<i>Vedlegg 5: Kartlegging av av drivingsveger til utmark (15 sider)</i>	
<i>Vedlegg 6: Drivingsveger inntegna på utsnitt av ØK-kart (7 sider)</i>	

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for planen

Lesja kommune består av over 2000 kvadratkilometer utmark; det aller meste er fjellvidder i over 1000 meters høyde, men også store skogsområder. Eiendomsforholdene varierer, fra stats- og bygdeallmenning til sameier og private teiger. Felles for arealet er likevel at det har vært utnyttet til beitemark og annen fôr høsting i kanskje mer enn 2000 år. Lesja er en av de største utmarkskommunene i landet. Høstinga fra utmarka var mye mer intensiv i tidligere tider. For eksempel viser den offisielle statistikken fra 1865 at bygda hadde 554 hester, 3715 storfe, 6816 sauer og 169 geiter, som nærmest samtlige var fullstendig avhengige av utmarksbeitet. I tillegg kom den intensive utnyttelsen av utmarksslåtter, lauvrasping og hjemkjøring av hundrevis av lass med mose hvert år. Ettersom et storfe vanligvis ble omregna til seks sauer i næringsopptak, forteller disse tallene at sjøl om Lesja nå slepper omlag 17 000 sauer på sommerbeite i utmarka, er beitetrykket likevel lavere enn for over 100 år siden.

Et tydelig tegn på den svakere utnyttinga av utmarka de siste tiåra, er den tiltakende gjengroinga i skog og fjell som vil forringe ressursene i betydelig grad om ikke problemet blir tatt alvorlig. Allerede ved begynnelsen av 1900-tallet slo landbruksskolebestyrer Jon Seland fast i sitt skrift "Nordre Gudbrandsdalen", at de veldige viddene kunne fø langt flere dyr enn tilfellet var på hans tid. Spesielt så han muligheten for et langt større sauehold.

Kommuneplanens arealdel, som omfatter perioden 1991-2002, peker også på den lave utnyttelsesgraden av beitearealet, som i planen blir anslått til å være rundt 750 000 dekar. Det konkluderes med at: "Utmarksbeitet i Lesja kan ut frå ei ressursvurdering lett doblast".

Beitebruken har fra gammelt av vært regulert av skrevne lover og forordninger, men trolig i enda større grad av alders tids bruk, hevd og sedvane. Store omlegginger og endringer i landbruket de siste 150 åra, som har ført til endret og redusert bruk av utmarka, har skapt nye problemer og usikkerhet for beitebrukerne. Mange av de nye lovene og forskriftene ble utformet av politikere og jurister med liten forståelse for den tradisjonelle bruken av utmarka. En del av lovverket, for eksempel det som skal regulere gjerdehold, er ikke lenger tidsmessig. Det har i mange år vært arbeidet for å få en ny og helhetlig utmarkslov, men den lar vente på seg.

Lesja har fått merke konsekvensene av den nye rovdyrpolitikken fra 1970-tallet, først og fremst gjennom fredning av de store rovdyra, og fra 1993, opprettelsen av det sør-norske kjerneområdet for jerv.

Som en følge av disse forholda, ble ønsket om utarbeidelse av en beitebruksplan for Lesja positivt mottatt både administrativt og politisk i kommunen. I dag kan både fjellstyrene (for statsallmenninger) og kommunale landbruksmyndigheter og politiske utvalg, med for eksempel Plan- og bygningslova som et viktig redskap, gripe inn for å regulere og beskytte beitebruken i utmarka. Beitebruksplanen er ment å være det framtidige rammeverket for slike reguleringer etter særlovene.

Samlet sett står det lite om beitebruk og utmarksnæring i kommunale plandokumenter, og dette var bakgrunnen for at Lesja sau- og geitalslag tok initiativet til en beitebruksplan, som ikke bare skulle behandle sauenæringas problemer, men ivareta all beitebruk i kommunen, også med storfe. En slik plan måtte bygge på en god ressurskartlegging, kombinert med å gi uttrykk for vilje til å satse på beitenæringa, og dermed legge forholda til rette for at den kan trives og vokse i framtida.

Beitebruksplanen må også ta hensyn til arbeidet med verneplanene for store deler av fjellet, og en framtidig forvaltningsplan for det sør-norske kjerneområdet for jerv.

1.2 Målsetting

- ❖ Beitebruksplanen skal ta for seg vesentlige brukerinteresser som er knytta til fjell og utmark i Lesja. Beitebruken skal stå sentralt, og andre interesser må vurderes opp mot denne. Planen skal framstille verdien av utmarksbeitet, hva det betyr for et lønnsomt husdyrhold i framtida og hvordan beitet best bør utnyttes.
- ❖ Planen skal bidra til å avklare problemer i forhold til konfliktområder som rovdyr, hyttebygging, vilt- og verneinteresser. Handlingsprogrammet skal foreslå konkrete tiltak for å sikre beitebruken i framtida.

Av temakartet skal det framgå hva som er viktige og mindre viktige beiteområder. Viktige beiteområder og drivingsveger for beitedyr, skal i plansammenheng være sikret et sterkt vern mot annen bruk.

- ❖ Hovedmålet med beitebruksplanen er å få beitebruken og beiteområdene inn i kommunale planer og forvaltning.

1.3 Organisering og arbeidsmåte

Hovedutvalget for Ressurs og næring gjorde den 12. juni 1997 vedtak om at det skulle nedsettes en arbeidsgruppe, med oppdrag å utarbeide prosjektbeskrivelse, kostnadsoverslag og forslag til finansiering av arbeidet med en beitebruksplan. Denne prosjektgruppa hadde sitt første møte den 29. juli 1997. Etter at saken hadde versert i ulike kommunale organer en tid, fattet Lesja formannskap den 17. november 1997 et vedtak som sa:

- ” 1. Arbeidet med beitebruksplan settes i gang.
 2. Lesja kommune står ansvarlig for planarbeidet som oppdragsgiver.
 3. Beitebruksplanen utarbeides som en kommunedelplan, og sluttbehandles av kommunestyret.”

I løpet av prosessen fikk arbeidsgruppa mandat som styringsgruppe for planen. Planarbeidet startet opp den 16. januar 1998, og det var opprinnelig satt en tidsfrist for fullføring til den 1. juli 1998. Først og fremst fordi man innså at arbeidet krevde mer innsats enn først antatt, ble denne fristen forlenget.

Styringsgruppa har hele tida vært sammensatt på følgende måte:

Lesja Fjellstyre	ved	Ola Utgaard
Lesja grunneigarlag		Oddleiv Håkenstad
Lesjaskog viltlag		Per Johs. Stueflotten
Lesja Sau- og geitalslag		Egil Ulateig
Lesja Bondelag		Ola Nørstebø
Lesjaskog Bondelag		Per Michael Thøring
Lesja Bonde-og småbrukarlag		Odd Gråberg
Hovedutvalg for Ressurs og næring		Ove Nørstegård
Lesja skogeierlag		Mikal Nystuen
Jordbrukssjefen i Lesja		Kristine Sørлие/Jørn Botheim

I første periode var Geir Ulekleiv prosjektleder. Espen Tynnøl har hatt ansvar for det meste av kartdelen. Rolf Sørungård har også deltatt i arbeidet med registrering av drivingsveger, utarbeidet temakartet for drivingsvegene og et omfattende vedlegg kalt ”Benevnelse og beskrivelse av råk, gjeiler, veger og kryssingspunkt brukt ved driving og sanking av beitedyr.” Egil Ulateig har foretatt sammenstillingen av det foreliggende produktet og Liv Eva Gråsletten har lest korrektur og foretatt sluttredigeringen. Medlemmer av sankelag og en rekke grunneiere har dessuten gitt verdifulle råd. På denne måten har arbeidet med beitebruksplanen vært en svært bred og demokratisk prosess.

1.4 Politisk behandling

I henhold til formannskapets vedtak av 17. november 1997, har styringsgruppa hele tida arbeidet med det for øye at beitebruksplanen skulle ende opp som en kommunedelplan og dermed endelig behandles av kommunestyret. Den vil inngå som en del av kommunens øvrige plandokument. Det er en forutsetning at den skal bli et nyttig og verdifullt redskap i det daglige arbeid med planlegging, forvaltning og arealutnytting i Lesja kommune. Planen forutsettes rullert hvert fjerde år.

2 UTNYTTING AV UTMARKSBEITET

2.1 Norsk matproduksjon og utmarka

Jordas befolkning har nå passert seks milliarder, og vokser for tida med om lag 90 millioner individer i året. Å produsere nok mat til denne menneskemengden, og ikke minst fordele maten slik at ingen sulter, vil stille verdenssamfunnet og hvert enkelt land overfor kolossale utfordringer i det nye hundreåret.

Samtidig opplever vi at både jordbruket og fiskerierne på en rekke områder ”stanger mot taket”. For eksempel har veksten i verdens kornproduksjon flatet ut, og kornarealet gått ned med syv prosent siden 1981. Hva som vil skje på det internasjonale matvaremarkedet når Kinas velstand og kjøpekraft og milliardfolketall øker, bekymrer politikere og eksperter over hele verden. Det er helt åpenbart at å øke både sjølforsyningsgraden og sjølbergingssevna vil være en måte å vise vår solidaritet med den fattige verden på. Samtidig som det gir oss økt sikkerhet, både når det gjelder matens kvalitet og mulighet til å unngå framtidige sulteperioder og dyrtid, selv om et rikt land som Norge i større grad enn andre kan kjøpe seg ut av problemene.

På denne bakgrunnen mener både regjeringa og landbruksnæringa at Norges sjølforsyningsgrad på bare 50 prosent, er altfor lav. Den skyldes først og fremst at vi importerer alt sukkeret og det meste av matkornet. Det er i dette store perspektivet at en bærekraftig utnyttelse av utmarksressursene blir så viktig. I Norge utgjør de 95 prosent av landarealet. Mens vi har et lite dyrka areal pr innbygger, disponerer vi til gjengjeld mye større utmarksarealer enn de fleste andre land, ikke minst i Europa. Samtidig har vi bevart et spredt bosettingsmønster, en bruksstruktur og driftsformer som gjør det mulig å utnytte disse ressursene på en bærekraftig måte.

Historisk sett er det tilgangen til utmarksområder og –ressurser som har betydd mest for norske bønder. Men, som tabell 2.2 på side 5 viser, har samlet føeropptak på utmarksbeite gått drastisk ned fra 740 millioner føreheter i 1939 til 280 millioner i 1980. I Lesja har utviklinga vist samme trend, men nedgangen er svakere.

Mange områder i Norge har utvikla et spesialisert og intensivt husdyrhold som kan ligne på trenden i mange vest-europeiske land. Ved en slik driftsform betyr utmarka lite. Også i våre distrikter ser vi tendenser til en slik utvikling, men samtidig har vi både i Lesja og mange andre bygder fått en mer ekstensiv produksjon, i hovedsak basert på sauehold. Også storføet er nå på veg tilbake til utmarka.

Tallet på sauebruk i Norge er redusert dramatisk, fra over 150 000 i 1949 til under 25 000 i 1995, og tallet synker stadig. Samtidig har det samlede antall sau på utmarksbeite økt, og det betyr at saueholdets betydning for sysselsetting og bosetting i en region som vår, relativt sett er like betydningsfullt som før. Uten sauen ville tusener av bruk i distrikta der det nå foregår matproduksjon og bor mennesker, være nedlagt. Lesja er for øvrig den kommunen i Norge der saueholdet bidrar prosentvis mest til sysselsettinga (om lag 7 %).

En annen viktig side ved beitebruken i utmarka, er den oppgava den har som skaper og fornyer av kulturlandskapet. Dagens landskap er et resultat av fortidas driftsmåter, slår biologene fast. Dette blir det nå lagt større vekt på enn bare for noen år siden, av politikere som forskere. Ved aktiv utnytting av utmarka får vi både et finere kulturlandskap, økt sjølforsyning og et mer robust lokalsamfunn.

Stortinget har i flere sammenhenger slått fast hvor viktig disse faktorene er i norsk landbruks- og distriktpolitikk. I Stortingsproposisjon nr 8-1992/93, ”Landbruk i utvikling”, blir matvaresikkerhet foreslått som et framtidig overordna og samlende mål. Hensynet til miljø- og ressursvern skal

forsterkes, mens produksjon og effektivitet ikke lenger skal ha karakter av sjølstendige, landbrukspolitiske mål. Det blir lagt vekt på at kostnadene i landbruket må ned for å stå sterkere i den internasjonale konkurransen, og at vi må få en bedre utnyttelse av ressursene i landbruket. Et av virkemidlene som blir framhevet, er bruken av utmarka.

I Stortingsmelding nr 35-1996/97, "Om rovviltforvaltning", kan man lese at "regjeringa vil halde fast ved dei mål som er nedfelt i St.meld. nr.27 (1991-92). Dette inneber at ein skal ta sikte på å sikre levedyktige bestandar av alle dei fire rovviltartane i Noreg." Videre heter det: "Samstundes har regjeringa som mål å halde oppe eit aktivt jordbruk med høve til å utnytte beiteressursane i utmarka med sau og rein. Dette medfører at forvaltninga av rovviltbestandane skal skje på ein slik måte at det kan drivast forsvarleg jordbruksdrift og reindriftsnæring innanfor akseptable, økonomiske rammevilkår."

At disse målsettingene innebærer en dramatisk konflikt som forvaltninga til nå ikke har funnet noen løsning på, er en sak som politikerne er nødt til å komme tilbake til.

2.2 Beitebruk i Norge

Alt for over 5000 år siden fantes det et husdyrhold som i stor grad var utmarksbasert. Den sterkeste utnyttinga av utmarka fikk vi i noen tiår utover fra 1850. Tallet på setrer var også på sitt høyeste i denne perioda. Etter 1950 gikk beitinga i utmark sterkt tilbake, men har hatt et lite oppsving de siste 15 åra, mest på grunn av stigning i sauetalet. I dag står sauen for om lag 80 prosent av samlet føropptak på utmarksbeite, når tamrein er holdt utenfor. Utmarksbeitet gir årlig grunnlag for en produksjon på ca 13 millioner kilo kjøtt fra storfè, hjortevilt og tamrein, mens sauen alene produserer 23 millioner kilo kjøtt i beitetida på landsbasis.

Tabell 2.1 Husdyrtall i Norge 1875 – 1995 i tusen stk. (Kilde: Dagfinn Drabløs.)

Dyreslag	1875		1939		1995	
	Antall vinter-dyr	Andel på utmarks-beite (%)	Antall sommer-dyr	Andel på utmarks-beite (%)	Antall sommer-dyr	Andel på utmarks-beite (%)
Hester	150	75	203	50-70*	22	27
Kyr	767	100	864	64	337	19
Ungdyr og storfè	249	100	590	63	643	23
Sauer	1681	100	1743	98	2524	88
Geiter	323	100	162	96-99*	87	93

* antatt omfang

Tabell 2.2 Føropptak på utmarksbeite. (Kilde: NLVF 1976)

Dyreslag	1939	1974	1996
Samla foropptak, mill.f.e.	740	245	280
Sau, %	31	70	80
Storfè, %	58	26	15
Geit, %	3	3	4
Hest, %	8	1	1

Dersom man regner om det fòret som beitedyr høster i utmark til kornavling, utgjør det ca. 800 000 dekar, eller 25 prosent av kornarealet i Norge. Dersom verdien av en fòrenhet settes til kr 3,-, blir den samlede verdien av fòr som blir høsta i utmarka over 900 millioner kroner i året. I tillegg til den direkte fòrverdien som dette representerer, er det også andre positive sider ved å utnytte utmarksbeitet:

- ◆ **Beiteressursene er fornybare, og kan bare høstes ved beiting.**
 - ◆ **Produksjon av kjøtt på utmarksbeite forurenser ikke, og kjøttet er av høy kvalitet.**
 - ◆ **Beiting hindrer gjengroing, og er med på å holde kulturlandskapet i hevd.**
- Gjengroing er blitt et økende problem i takt med redusert beiting. Når beitet ligger ubrukt, gror landskapet igjen, og beitekvaliteten blir redusert. Samtidig blir det biologiske mangfoldet fattigere, med færre og mer lavtstående plantearter.**

Fra tidligere erfaringer og forsøk kan det antydes følgende netto arealbehov pr sau på utmarksbeite:

◆ Vanlig fjellbeite	20-30 dekar
◆ Godt fjellbeite	20-25 dekar
◆ Svært godt fjellbeite	15-20 dekar
◆ Godt skogsbeite	15-20 dekar
◆ Svært godt skogsbeite	10-15 dekar

Ved svært god beitekvalitet kan tilveksten hos tvillinglam komme opp i 350 gram pr dag, mens dårlig beitekvalitet kan gi tilvekst på ned mot 100 gram pr dag.

3 BEITEBRUKEN I LESJA

3.1 Arealgrunnlaget

Totalarealet i Lesja kommune er 2254 kvadratkilometer. Arealet over 900 m.o.h. utgjør ca 82 prosent av totalarealet. Det fulldyrka jordbruksarealet i kommunen utgjorde i 1997 36 287 dekar, og i tillegg nesten 3000 dekar overflatedyrka og gjødsla beite.

De beste beiteområda i bygda ligger i seterområda, og videre innover dalføra i fjellet fra setrene i Lordalen og Dalsiden statsallmenning, i Joramo bygdeallmenning, samt i lauvskogbeltet og sameiene på nord- og sørsida av hoveddalføret. I følge kommuneplanens arealdel for Lesja (1991-2002), er det beregna at et areal på 400 000 dekar kan kalles aktivt utnyttede beiteområde, mens i tillegg 350 000 dekar fjellareal blir betegna som lite eller tilfeldig utnyttede beite.

I følge opplysninger samlet inn fra de ni sankelaga i Lesja, er det god sammenheng mellom disse beregningene og det arealet som sankelaga mener blir utnyttet i dag. Areal tall basert på opplysninger fra sankelaga og kommuneplanens temakart om landbruk, ga følgende fordeling av beitebruken i dag:

Tabell 3.1 Beitearealet i Lesja kommune

Sankelag i Lesja	Totalareal (daa) **	Mye brukt (daa)	Mindre brukt (inkl. skogbeite) (daa)	Totalt brukt (daa)
Jore *	43 000	29 000	8 000	37 000
Sørhella	249 000	45 000	58 000	103 000
Reindøl	330 000	61 000	32 000	93 000
Aursjøhøe	96 000	24 000	17 000	41 000
Heimfjellet	319 000	141 000	123 000	264 000
Lesjaskogen	385 000	98 000	84 000	182 000
Lordalen	370 000	60 000	82 000	142 000
Vigga vest	145 000	13 000	69 000	82 000
Vestsida	105 000	31 000	44 000	75 000
SUM	2 042 000	502 000	517 000	1 019 000

* Størstedelen av Jora sankelag ligger i Dovre kommune. Ca. 20 % ligger i Lesja.

** Vann og bebyggelse er trukket fra arealtallet

(Oversikten i tabell 3.1 viser at om lag halvparten av totalarealet i Lesja kommune blir brukt til beite. Årsaken til at tallene i tabellen er noe høyere enn beregningene i kommuneplanens arealdel, er at beitearealene i skogsområdene er tatt med i tabellen.)

3.2 Jordbruket i Lesja

Regnet etter primærnæringas andel av den totale sysselsettinga, er Lesja jordbrukskommunen framfor noen i fylket. Sysselsettinga er nå på om lag 34 prosent. Likevel har det skjedd en stor omlegging av jordbruket i Lesja de siste tiåra, slik figur 3.1 viser.

Figur 3.1 Utvikling av husdyrproduksjonen i Lesja, 1939-1997

Landbruksnæringa i Lesja har, som figur 3.1 viser, i sterk grad tilpassa seg målsettingene i den nasjonale landbrukspolitikken, og satset sterkere på grovfôrressursene i utmarka. Det virker derfor

forstemmende på næringsutøverne i bygda at nettopp dette faktum av naturforvaltninga blir brukt til å stemple dem som lite tilpasningsdyktige i rovviltkonflikten.

Sauetallet i kommunen viser en økning på 190 prosent siden 1939. Økningen i saueholdet i åra fra 1980 skyldes først og fremst spesialisering, overproduksjon og kvoteregulering innen mjølkeproduksjonen, samt en viss omlegging av virkemiddelbruken i landbrukspolitikken. Antall mjølkekyr og geiter har holdt seg relativt stabilt i perioden fra 1939 til i dag, mens annet storfè viser en markert økning fra 1969. Det er basisressursen i utmarka som er grunnlaget for veksten i saueholdet.

3.3 Grunnlaget for utmarksbruken: Beiteretten

Beiteretten er en av de eldste bruksretter som er knytta til utnyttelsen av norsk utmark. Den er nedskrevet allerede i de første tinglovene, og er senere blitt befestet gjennom nytt lovverk, sedvane og hevd. §1 i den gjeldende Jordloven sier helt klart: *”Denne lova har til føremål å leggje tilhøva slik til rette at jordviddene i landet med skog og fjell og alt som høyrer til (arealressursane), kan verta brukt på den måten som er mest gagnleg for samfunnet og dei som har yrket sitt i landbruket.”*

De aller fleste gardsbruk i Lesja har skriftlig eller hevdvunnen beiterett i utmarka. Til tross for noen få tvister, er beiteretten i bygda temmelig klar både når det gjelder stats- og bygdeallmenningene, heimrastsameiene på begge sider av hoveddalføret, og i de tidlige sameiene som i forrige århundre ble utskiftet til private teiger.

Når det gjelder arealet som blir forvalta av Lesja fjellstyre, ligger Fjellovas retningslinjer til grunn for beiteutøvelsen. I §15 i denne lova heter det at jordbrukere med beiterett i statsallmenning har rett til å beite med så stor buskap som brukeren kan vinterføre på garden. Dersom beitinga ikke skjer til ulempe for andre bruksrettshavere, kan fjellstyret likevel gi tillatelse til at det blir beitet med større dyreflokker enn det garden har vinterføre til. Det er også tillatt for fjellstyret å inngå beiteavtale med andre som ikke har beiterett i allmenninga, når beitet ikke blir nyttet av bruksrettshavere. Fjellstyret kan også fastsette regler om beitebruken i statsallmenninga, som for eksempel å dele inn området i beitefelt, fastsette sleppe- og sankedatoer, og bestemme hvor stort antall dyr av ulike dyreslag som kan beite innenfor hvert felt.

I private områder med sameie og samarbeite, kan flertallet av grunneierne fastsette regler for hvordan beitebruken skal skje. Ingen kan nekte noen med beiterett i området å sleppe et visst antall dyr der.

Det må understrekes at beitebruksplanen for Lesja ikke tar for seg konkrete beiteretter. Disse må, ved tvist, avgjøres ved frivillig overenskomst, skjønn, jordskiftesak eller rettssak, noe som blir behandlet i kapittel 5, pkt 5.5.

3.4 Seterdrifta: Ressursnyttning og kulturlandskapspleie

I dag finnes det om lag 230 registrerte setrer i Lesja (Kilde: ”Setrane i Lesja”). De fleste av dem ligger samlet i om lag 25 setergrender, hovedsakelig i statsallmenning, men også i bygdeallmenning, heimrast og private teiger. To setergrender med setrer som tilhører gardar i Lesja, ligger i Dovre (Gardsenden og Grønsetre), og en setergrend i Møre og Romsdal (Kabben i Ulvådalen) har to setrer som tilhører Lesja-gardar. Et bruk i Lesja har seter i Kvitdalen i Follidal. Det er nå knapt 20 gardar som produserer mjølk på setrene sine.

Setrene er de eldste levende kulturminnene vi har. Trolig har det vært setret i Lesja siden rundt vår tidsregnings begynnelse (Kilde: Lars Reinton). Det sentrale ved seterdrifta har hele tida vært å skaffe seg beite. Gjennom setringa opparbeidet folk seg beiterett. Det er interessant å merke seg at da de eldste norske lovene ble nedskrevet, rundt år 1000, var setring en plikt.

Fra gammel tid lå de aller fleste setergrender i allmenninger med nøye avgrensede beiteretter basert på slike regler som ”horn mot horn, klauv mot klauv”. Det finnes god dokumentasjon på at det likevel oppstod mange og harde konflikter rundt seterbruken, særlig under den store ekspansjonstida fra 1650. Et kjernepunkt i beitebruken på og rundt setrene var at de mjølkeproduserende dyra som ble holdt

innendørs natterstid, hadde fortrinnsrett til de nærmeste og kanskje beste beiteområda. Andre dyr som sau, lausfe og hest, skulle beite lenger unna, eller ble holdt i drifter med gjeter.

Så inntraff i Lesja, som i andre bygder, det som kan kalles ”Det store hamskiftet i seterbruken”. Det fant sted fra rundt 1950, og er uten parallell i tidligere historie. Driftsomleggingen på gardene førte til at vi omkring 1970 knapt hadde setrer med mjølkeproduserende dyr igjen. Setra ble ofte bare brukt til fritidsformål, eller som utgangspunkt for tilsyn med dyr i lausbeite. Vi kommer tilbake til dette problemet i handlingsdelen av planen, men kan slå fast at seterdrift med mjølkeproduksjon er viktig for å utnytte grasressursene i fjellet på Lesja. Husdyrbeiting er også av avgjørende betydning for å bevare og forbedre kulturlandskapet rundt setrene. Det har allerede skjedd en markert gjengroing på noen av de tidligere så fine, graskledde, åpne setervollene.

3.5 Lausfèbeite

Beitebruken i Lesja følger heller ikke i dag kommunegrensene. I tidligere tider var ikke minst Dovrefjell et mer ”åpent” territorium i beitesammenheng. For eksempel var Grisungdalen og Svånådalen fra gammelt av mye brukt til driftehamn både for hest, storfè og sau. Ola Rolstad (født 1864) kunne i 1951 fortelle til beitekonsulent Erling Lyftingsmo at Dovrefjell før i tida stort sett var brukt av lesjinger. Dovringene brukte mest fjellområda på sørsida av dalen. Det fantes fèlægre flere steder i området innover mot Snøhetta. Fèdrift var vanlig også i andre deler av bygda. I Stordalen vest for Aursjøen hadde to lesjinger i 1929 fèdrift med innkjøpte dyr. Det fantes en del år lægre ved Lesjøen og i Torbudalen.

Etter den andre verdenskrig nærmest forsvant storfèet fra fjellet, men på grunn av nye regler for hold av husdyr, er det nå på veg til fjells igjen. Tabell 3.2 gir en litt grov oversikt av fordelingen av storfè på beite i Lesja. Inndelingen av områda sammenfaller ikke med sankelagas, men følger grendene i bygda. Tallene er hentet inn delvis fra lokalkjente, og fra søknad om produksjonstillegg i 1997.

Tabell 3.2 Storfèbeiting i Lesja sesongen 1997

Område med utmarksbeite	(Antall brukere)	Antall kyr	Antall ungdyr
Joramo – Kjøremgrende – Bottheim *	(13)	111	118
Bøgrende – Lesja	(19)	85	62
Lesja- Lyftingsmo – Lora	(37)	258	326
Dalsiden statsallmenning	(26)	326	385
Lordalen	(6)	53	52
Lesjaverk	(12)	67	128
Lesjaskog	(21)	120	210
Bjorli/Rånå	(3)	21	14
Totalt:	(137)	1041	1295

* Gardene i Bottheimsgrenda har stort sett dyra på utmark i Dalsiden statsallmenning.

Tabell 3.2 viser at det er relativt stort antall storfè på utmarksbeite i Lesja. Hvilke områder som blir utnyttet er ikke entydig. Enkelte gardbrukere slepper dyra i forskjellige områder fra år til år. På Dalsiden er det et økende antall storfè på beite. Til sammen var det i 1997 137 brukere som benyttet utmarka til beite for storfè. Se forøvrig kartvedleggene bakerst i plandokumentet.

I dag er beitebruken med storfè ikke tilknyttet sankelaga. Å få alle beitebrukere inn i samme beitelag er ett av de konkrete måla som denne planen stiller.

3.6 Har vi beiteressurser nok til dyra?

Tabell 3.3 Dyr på utmarksbeite i Lesja fra 1981-1997 (henta fra statistikk; produksjonstillegg jordbruk

	1981	1984	1987	1990	1993	1996	1999
Kyr	1371	1373	1427	1304	1170	982	907
Ungdyr	1300	1516	1570	1515	1365	1359	1202
Hest	23	23	26	18	25	20	14
Geit	279	314	431	446	632	499	406
Sau	6799	8667	10894	11919	14624	17101	16628

For å utnytte beitet på en best mulig måte, må dyretallet være mest mulig i samsvar med tilgjengelig beiteareal og førtilgangen på beite. Ut fra de tallene vi har om dyr på utmarksbeite og størrelse på beiteareal i utmarka, kan vi beregne om det er samsvar mellom dyretall og beiteressurser. Flere steder i landet er det nå under gjennomføring vegetasjonskartlegging og vitenskapelige forsøk som vil gjøre en slik beregning mye mer nøyaktig enn vi i dag kan gjøre i Lesja. Vi understreker derfor at de vurderinger som følger er basert på grove beregninger. Vi har tidligere, side 6, gitt en oversikt over hvor stort areal en sau trenger på beite av ulik kvalitet.

Et rimelig antall sau på utmarksbeite i Lesja kan vi komme fram til ved å legge vår kunnskap om beiteforholda i kommunen og forskernes anslag for hvor mye sau hver kvadratkilometer kan tåle i ulike beite kategorier. Et fornuftig tall å benytte i denne sammenhengen, vil være 50 sau/km². Vel 17 000 sau på beite, som er det temmelig stabile tallet for Lesja de siste tre åra vil, ut fra denne betraktningmåten, tilsi at om lag 345 000 dekar av utmarksarealet er tatt i bruk. Med andre ord gjør sauen i Lesja i dag krav på bare vel en tredjedel av det arealet som med rimelighet kan brukes til beite. Og sjøl om vi legger til de om lag 3000 kyr og ungdyr som hver sommer sleppes i utmarka, er det likevel tilstrekkelig førgrunnlag i Lesjas utmark til langt flere beitedyr enn i dag. Tallet på geit og hest i utmarka er i dag så lavt at det ikke utgjør noen vesentlig faktor.

Nyere forsøk, blant annet utført ved Planteforsk på Tjøtta, viser for øvrig at storfe og sau på en utmerket måte utfyller hverandre på utmarksbeite og vil i stor grad utnytte forskjellige arealer. Det er likevel et faktum at storfeet er mer avhengig av vegetasjonstyper med høg produksjon enn sauen, og derfor vil bruke områder med mye urter, grasmyrer og skog med engkarakter. Vi understreker at en mer nøyaktig vurdering av beite kvaliteten i de ulike områder, ikke kan dokumenteres før det eventuelt blir gjennomført en systematisk vegetasjonskartlegging.

Det kan nevnes at nabokommunen Oppdal slepper 40 000 sau på utmarksbeite. Det er samtidig klart at en betydelig økning av sauetallet i Lesja, vil kreve en bedre styring av hvor dyrene skal beite enn hva som er tilfelle i dag.

3.7 Verdien av beiteopptaket

På grunnlag av opplysninger om dyretall hentet fra søknad om produksjonstillegg, er det foretatt beregning av føropptak, målt i førenheter (f.e.) ved beiting i utmark i Lesja for året 1997.

Tabell 3.4 Årlig beiteopptak i f.e. fordelt på dyreslag. Minimum åtte uker utmarksbeite.

Dyreslag	Antall brukere	Antall dyr	Normert areal (daa) *	Beiteopptak i f.e. (320 f.e./daa)
Kyr	106	993	1102,2 (1,11)	352 704
Ungdyr	124	1 316	1039,6 (0,79)	332 672
Sau	97	17 271	552,7 (0,32)	1 768 544
Geit	4	415	132,8 (0,32)	42 496
Hest	10	22	24,4 (1,11)	7 808
SUM	-	20 017	7825,7	2 504 224

Tallene i parentes er normert areal pr beitedyr hentet fra søknad om produksjonstillegg.

Verdien av utmarksbeitet vil til enhver tid være avhengig av prisen på fôr. Det samlede beiteopptaket i Lesja var i 1997 2,5 millioner f.e. Med en kraftfôrpris på rundt kr 3,-, slik som nå, vil verdien av beitet derfor ligge rundt 7,5 millioner kroner pr år. Vi får en god pekepinn på betydningen av dette beitet ved å beregne hvor mye fulldyrka innmark som ville gå med, dersom tilsvarende antall dyr ikke kunne sleppes i skog og fjell. Med et antatt fôrøpptak på 320 f.e. pr dekar, ville beitedyr legge beslag på nesten 8000 mål, med andre ord 80 garder på 100 dekar. Vi kan trygt slå fast at uten utmarksbeitet, ville kjøttproduksjon av sau i Lesja ikke være praktisk gjennomførbart eller økonomisk lønnsomt.

Kjøttverdien

Vektøkning og annen produksjon, som for eksempel ull hos beitedyra, kan være uttrykk for beitekvalitet. Det er imidlertid viktig å være klar over at kondisjon og helsetilstand også har mye å si for veksten. Sauebønder vet godt at det hjelper lite med godt beite, dersom lamma får en dårlig start i livet pga dårlig stell og mjølkeproduksjon hos mødrene.

Både sau og ungfø viser stor variasjon i vektøkning fra beiteområde til beiteområde, men i tillegg til beitekvaliteten spiller værforholdene i sesongen en stor rolle. Lam kan legge på seg så mye som 350 gram pr dag på godt beite, men under 200 gram på dårlig beite, slik som botanikeren Yngve Rekdal og andre har vist i en rekke forsøk rundt om i landet. I et forsøk på Helgelandskysten ble det fastslått at kalver kunne få en tilvekst på nær et kilo pr dag, men dette skjedde på ekstremt gode beiter. Forskeren Jon Nedkvitne har vist at ungdyr legger på seg 500-700 gram pr dag i gode beiteområder.

Ved å benytte de gjennomsnittlige kjøttpriser for 1997 (Kilde: Håndbok i driftsplanlegging 1997), kan vi regne ut verdien av kjøttet som blir produsert på utmarksbeite i Lesja.

Tabell 3.5 Mengde kjøtt produsert på utmark i løpet av 86 beitedager i 1997 i Lesja

Lam	0,3 kg x 86 dg x 10 689 stk	275 776 kg
Sau	0,15 kg x 86 dg x 4 347 ”	56 076 kg
Gimrer	0,15 kg x 86 dg x 2 235 ” 1)	28 831 kg
Ungdyr	0,6 kg x 86 dg x 1 316 stk	67 905 kg
Sum kg på utmark		428 588 kg

1) 30% av vinterføra sau

Tabell 3.6 Verdien av kjøtt produsert på utmark i løpet av 86 beitedager i 1997 i Lesja

Lam	137 888 kg x kr 32,-	kr 4 412 416,-
Sau	28 038 kg x kr 22,-	kr 616 836,-
Gimrer	14 415 kg x kr 22,-	kr 317 130,-
Ungdyr	33 952 kg x kr 33,-	kr 1 120 416,-
SUM kr		kr 6 466 798,-

Resultatet i tabellen kan ikke bli helt eksakt, men gir et omtrentlig nivå på den verdien i kroner som utmarka har for bøndene i Lesja. Med en slaktevekt på 50% av produsert kjøttvekt og med den kjøttprisen som er brukt i tabell 3.6, vil verdien av utmarksbeitet i Lesja ligge i størrelsesorden 6.5 millioner kroner i året med dagens dyretall.

Viss man sammenligner verdien av høstet fôr (7,5 mill.) med verdien av produsert kjøtt (6,5 mill.), vil man se at verdien av utmarksbeitet i kroner, ligger på samme nivå både for fôr og kjøtt. Dette tyder på at beregningene synliggjør på en ganske realistisk måte hva utmarka betyr for husdyrproduksjonen.

3.8 Sankelag

Organisert beitebruk er en ordning som ble etablert i 1970. Det er en ordning som ble etablert gjennom et samarbeid mellom Landbruksdepartementet og Norsk sau- og geitlagslag. Hensikten var å organisere beitebrukerne i lag (sankelag eller beitelag) og gjennom disse laga arbeide for å redusere tap av dyr på beite. Det gjelder så vel sau som storfè og geit. Det blir gitt et tilskudd pr dyr, som i dag er kr 5,- for sau og kr 10,- for storfè. Betingelsene for støtte er at dyra skal gå minst åtte uker på utmarksbeite, og ikke være produksjonsdyr. Gjennom et tiltaksfond kan det også ytes tilskudd til investeringer i tilsynsbuer, sankekvèer og andre installasjoner som kan bidra til å øke tryggheten for dyr på beite, og effektivisere sankinga. Årlig blir det nå bevilga om lag 35-40 millioner kroner på landsbasis gjennom tiltaksfondet. Rundt 80 prosent av sauen på beite, 15 prosent av storfèet og 10 prosent av geitene tilhører medlemmer i organisert beitebruk.

I Lesja er de aller fleste saueierne organisert i sankelag (cirka 95 prosent), og det finnes i dag ni forskjellige lag som dekker hele utmarksarealet i bygda (Jore sankelag har det meste av beitet sitt i Dovre, se tabell 3.1). Det var i 1997 bare 181 sau og lam som ikke tilhørte medlemmer av disse laga. Foreløpig er det bare et fåtall av storfèet som hører inn under ordningen.

Gjennom sankelaga skal beitebrukerne samarbeide om tilsyn, sanking og andre tiltak i beiteområdet. Laga gir hvert år en dokumentasjon for antall dyr som er sleppt og tapt på beite.

Både under slepping, i tilsynsperioden og i sankinga, foregår det transport med bil og traktor. Rasjonell utnyttning av utmarksbeiter krever tekniske anlegg som samlekvèer, skilletrøer, opplastingsramper, tilsynsbuer og sperregjerder. Det er av stor betydning for næringa at myndighetene forstår nødvendigheten av slike anlegg. Spesielt i verneplanprosessene har sankelag uttrykt bekymring for at økt båndlegging av områder skal gjøre det vanskelig å etablere nye buer, kvèer, veger etc.

Tabell 3.7 Oversikt over sau og lam sleppt på beite 1997 – etter organisert beitebruk.

Sankelag i Lesja	Antall medlemmer	Voksne sau sleppt på beite	Lam sleppt på beite	SUM sleppt på beite
Jore *	7	580	1 016	1 596
Sørhella	6	468	730	1 198
Reindøl	5	480	843	1 323
Aursjøhøe	3	209	347	556
Heimfjellet	29	2 101	3 334	5 435
Lesjaskogen	13	782	1 285	2 067
Lordalen	13	865	1 350	2 215
Vigga vest	7	388	669	1 057
Vestsida	11	701	1 091	1 792
SUM	94	6 574	10 665	17 239

Ca. 20% av arealet ligger i Lesja, resten i Dovre kommune

3.9 Tap av dyr på beite

De om lag 130 000 sauene som de siste åra er tapt på utmarksbeite i Norge, har vært gjenstand for en kontinuerlig debatt. Mange steder er tapstallet skarpt stigende.

Hva er årsaken? Svaret er sannsynligvis sammensatt; i noen områder kjører togene i hjel mange dyr, i andre er det sykdommer, som for eksempel alveld på Møre. Det kan også forekomme at for svake lam blir sleppt på beite. I de seinere åra kan det ikke herske tvil om at rovdyra er ansvarlige for en betydelig del av økningen, sjøl om det alltid vil finnes såkalte mørketall fordi en så liten del av de døde dyra blir funnet og dødsårsaken analysert.

For Lesjas vedkommende har tapene innenfor organisert beitebruk steget fra 2,3 % i 1981 til nærmere 10 % i 1999. Det utgjør et antall på om lag 1650 sau og lam. Lokale myndigheter og næringsutøvere med stadig sterkere støtte av rovdryforskere, hevder at bakgrunnen for tapsekspløsjonen er rimelig klar.

Helt til langt ut på 1970-tallet var tapene hos mange saueiere nede på mellom 1 og 2 %. I begynnelsen av det tiåret ble jerven totalfredet. Det tok likevel en del år før dette ga seg utslag i økte tap. I 1982 var tapene i området til Aursjøhø sankelag oppe i 13,8 prosent for lam og de økte til hele 42,5 prosent i 1986. På denne tida var det ennå mulig å få fellingstillatelse på jerv i kommunen, og det er illustrerende at da to eller muligens tre jerver ble felt i Jore sankelags område i 1982, gikk de samlede tapene ned fra 4,8 % til 1,6 %.

I løpet av 1997 ble lammedødeligheten i 4 besetninger i Jore sankelag i Lesja/Dovre kommune kartlagt ved bruk av såkalte dødsvarslere. Prosjektet ble organisert som et kommunalt prosjekt, og administrativt ledet av kommunen ved jordbrukssjef og miljø- og naturforvaltningskonsulent. Prosjektstyringa ble politisk forankra i det kommunale ”Styringsutvalget for forebyggende tiltak mot rovdryskader”.

I rapporten ”Lammedødeligheten i Lesja, Oppland 1997 med forvaltningsrelevante kommentarer” går det fram at 46 % var drept av jerv, 20% av kongeørn, 6% av rødrev, 16% av sykdom og 12% av ulykker (vesentlig toget). Litt overraskende ble det også dokumentert at de største tapene skjedde i slutten av juli, med andre ord ganske tidlig i beitesesongen.

Tabell 3.8 Tap av sau på beite i Lesja.

Tabell 3.8 gir en oversikt over tap av sau på utmarksbeite innen hvert sankelag. Bildet er svært sammensatt for bygda sett under ett. De viktigste trendene over tid viser at:

- Jerven sprer seg til stadig flere områder, slik at den nå dekker store deler av det sentrale Sør-Norge. Den har slått rot på sørsida av dalen og skapt sterk tapsøkning, for eksempel i Lordalen.
- Den generelle tapsutviklingen er sterk stigende, spesielt for lam. Det kan ikke lenger herske noen tvil om at det er økninga i jervebestanden som står for denne urovekkende utviklinga.

4 VILTET I LESJA/KONKURRENTER I BEITEOMRÅDET

4.0 Generelt

Viltregistreringa blir drevet som en kontinuerlig virksomhet i samarbeid mellom kommunen, bygdefolket og de enkelte rettighetshaverne. Det er nå under utarbeidelse en ajourføring av viltkartverket, og målsettinga er å få et viltområdekart som kan benyttes i arealreguleringsaker i kommunen, sammen med blant annet beitebruksplanen. I tillegg til de generelle opplysningene nedenfor om viltet, henvises det derfor til det nye viltområdekartet.

4.1 Hjortevilt

Hjorteviltbestandene har variert mye de siste 50-100 åra. For villrein har forvaltninga klart å få sikrere bestandsdata i løpet av 1980- og 90-tallet, og dermed også fått en bedre forvaltning og styring av bestandsstørrelsen i forhold til beiteressursene i fjellet. Elgen har i de siste 20 åra opplevd en bestandsekspløsjon. I Lesja er denne voldsomme veksten stanset gjennom jakt. Det ble åpnet for jakt

på hjort i Lesja i 1961. Fra den tid har bestanden økt kraftig. Rådyrbestanden varierer mye fra år til år. Denne arten er mest ømfintlig for rovdyrangrep og snømengde.

Villrein

Lesja er en av seks kommuner i Snøhetta-området. Her er det vedtatt å ha en villreinbestand som om vinteren teller ca 2000 dyr. Store deler av denne stamma bruker Lesjafjellet som beiteområde gjennom hele året. Villreinen bruk av området går fram av kommunens viltkartverk, samt i kartvedlegget til driftsplanen for Snøhetta-området.

I Ottadalsområdet er villreinen spredt over ti kommuner, medregnet Lesja. Villreinbestanden er også her ca 2000 dyr. Fjellområda i Lesja er betrakta som kjerneområdet for Ottadalsreinen. Denne bestandens bruk av fjellet framgår også av viltkartverket og driftsplanen.

Elg, hjort og rådyr

Elgen i Lesja har en vinterbestand på om lag 150 dyr, og i følge driftsplanen er det beitegrunnlag for 120 –150 dyr (vinterbestand). På slutten av 1980-tallet og i begynnelsen på 1990-tallet var vinterstamma av elg for høy. Det medførte til dels store skader på skogen, spesielt i vinterbeiteområda i Lordalsmunningen. Det hersker en konflikt mellom elg og skog/ungskog, og det er derfor ønskelig å stoppe elg på vinterbeite lenger vest. Rundballføring har vært foreslått som tiltak.

Hjorten har vi mer usikre bestandsdata for, men det blir antatt at bestanden er noe lavere enn for elgens vedkommende. Rådyrbestanden er vanskelig å tallfeste, og varierer mye etter rovdyrbestand, snømengde og andre faktorer.

4.2 Småvilt

Det har til alle tider vært tallrike småviltbestander i Lesja. Lesja har i dag en bra rypebestand. Skogsfugl (orrugl og storfugl) har hatt en tilbakegang i hele hundreåret. De siste tiåra har skogsfuglen vært freda, uten at en kan si at det har ført til økt bestand.

Et nytt moment som er kommet til i Lesjas økologi og som kan ha betydning for småviltet, er forekomsten av store mengder kadavre av rovdyrdrepte dyr. Vi får da økte bestander av for eksempel kråke, ravn og ørn, noe som i sin tur vil ha en negativ innvirkning på småviltet. Det må tilføyes at det ikke finnes forskning som dokumenterer dette forholdet hos oss.

4.3 Rovvilt

Jerv

Forvaltninga av jerv har endra seg radikalt, fra rovviltbekjempelse og skuddpremie til totalt vern. Bestanden var trolig på et minimum på begynnelsen av 1970-tallet, men fredninga førte til en økning som kunne registreres fra rundt 1980. Antall sau tappt på beite økte i takt med jervebestanden. På 1980-tallet ble det av Direktoratet for naturforvaltning gitt flere fellingstillatelser, men etter hvert førte heller ikke avliving av enkelte skadedyr til mindre tap. Utover hele 1990-tallet har sannsynligvis bestanden av jerv økt betydelig og observasjoner, både av spor og dyr, er nå blitt svært vanlig året rundt.

Antall dyr med fast tilholdssted i Lesja er vanskelig å tallfeste, fordi jerven bruker et stort territorium og kan streife over 50 kilometer på et døgn. Fra 1980 er det funnet i alt syv-åtte hi som har vært mer eller mindre årvisst aktive. Det er foreløpig ikke registrert slike hi på sørsida av dalen. Det har vært gjennomført sporinger, og i de siste åra hireregistrering i regi av fylkesmannen. Både sauenæringa og kommunale myndigheter i Lesja har kommet med kraftig kritikk av den manglende vilje til å bruke ressurser for å kartlegge bestanden mer nøyaktig, slik at det kan bli enighet om tallene. Også fylkesmannens miljøvern avdeling har i den seinere tida operert med høyere bestandstall. For hele kjerneområdet blir det ofte brukt et minimumstall på 26-35 dyr. Utviklinga i tap av sau tyder i hvert fall på at tallet er stigende.

Gaupe

Lesja har etter alt å dømme en felles gaupebestand sammen med de andre kommunene i Nord-Gudbrandsdalen og Romsdal, men først og fremst med Dovre. At gaupebestanden har tatt seg opp de siste åra, går fram av økende spor- og synsobservasjoner, funn av rådyrkadavre, reduksjon av rådyrbestanden og økt antall sau som er påvist drept av gaupe. Lesja er nå en del av jaktområdet for kvotejakten på gaupe i Oppland.

Det er et ønske fra den lokale viltforvaltninga om å få dokumentert hvor stor påvirkning de store rovdyra har på hjorteviltet i kommunen. Det kan nevnes at en voksen gaupe gjennomsnittlig tar 50 rådyr i året.

Rev

Reven tilhører ikke de totalfreda rovdyra og kan jaktes på i Lesja i visse perioder. Som forskningsprosjektet i Jore sankelags område viste, tar rødreven en del lam. Etter at bestanden over noen år var svært lav på grunn av skabb, er tallet nå på veg opp og en rekke saueiere melder om til dels store tap av lam på grunn av reven, særlig på innmarksbeite om våren.

Ulv og bjørn

Det er foreløpig ikke rapportert om at ulv eller bjørn har Lesja som fast territorium, men streifdyr av begge arter har vært innom kommunen de siste åra. Det er gjort sikre spor- og synsobservasjoner av ulv, og det er også temmelig sikkert at bjørn har passert gjennom Lesja. Det er imidlertid ikke meldt om dokumenterte tap til disse rovdyra. Næringa frykter at ulven er på veg vestover.

Rovfugl

Rovfuglbestanden har ofte fireårige sykluser som er litt forsinka i forhold til smånager- og småviltsyklusen. Det kan likevel slås fast at rovfuglbestanden, spesielt kongeørn, trolig er voksende. Også her kunne dødsvarslerprosjektet i Jore sankelag dokumentere det saueiere lenge har hevdet, nemlig at ørna er ansvarlig for til dels store tap. Fra 1990 er det også gjort observasjoner av havørn i Lesja.

5 BEITENÆRINGAS PROBLEMER I LESJA

5.1 Rovdyr

I likhet med de andre fjellbygdene på Østlandet, har Lesja gjennom tida vært tilholdssted for vekslende bestander av de store rovdyra. Av og til, for eksempel i den såkalte ulvetida, var problemene store. Både på 18- og 19-hundretallet ble det organisert ulike former for gjeting, blant annet lærgjeting, men det var ofte mest for å holde dyra under kontroll innenfor faste områder. Da skytevåpnene ble bedre, økte muligheten til å holde bestandene av rovdyr nede. Fra midten av 1800-tallet gikk rovdyrplagen tilbake. Det offentlige støttet hele tida rovdyrbekjempelsen, og fra andre verdenskrig og fram til 1970-tallet kunne man knapt snakke om rovdyrproblem i Lesja.

Det er imidlertid verdt å merke seg at i følge den lokale rovdyrkunnskapen var rovdyra, først og fremst jerven, aldri totalt utryddet. Også ulven var på ferde i våre fjell, blant annet rundt reinsflokkene.

Da fredningsbestemmelsene kom i 1973, lot imidlertid ikke resultatet vente lenge på seg. Rundt 1980 ble det slått alarm om rovdyrplaga, og det er nesten vemodig å lese at den gang var de samlede tapene i Lesja på rundt 200 sau. Utover hele 1980-tallet og litt inn på 90-tallet ble det gjennomsnittlig felt 1,6 jerv i året i Lesja, men tapene steg likevel så å si uavbrutt. Det var først da kjerneområdet for den sør-norske jerven ble etablert i 1993, at tapene skjøt fart. I løpet av fem år steg de fra om lag 400 til 1200 dyr i året. I 1999 lå tapstallene på vel 1600 sau.

Rovdyrforskere og forvaltere har forsøkt å overbevise offentligheten om at denne utviklinga skyldes et stigende antall sau på beite. Det finnes ingen objektive data som underbygger dette, og flere forskere avviser påstanden. På lokalt hold er man ikke i tvil om at det er økninga av jervebestanden som har skylda. I dag er det en del som tyder på at sjølve kjernen i kjerneområdet er oppfylt av jerv, slik at nye generasjoner av rovdyret må søke utover. Dette ser vi et tydelig resultatet av i de økende tapene i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane. (Om tapsutviklingen i Lesja, se tabell 3.8)

Både sauenæringa og kommuneledelsen i Lesja har hele tida arbeidet aktivt for å få redusert bestanden av jerv, først og fremst å få tatt ut såkalte skadedyr. Dette har vist seg å være svært vanskelig. Forvaltninga henviser til Stortingets vedtak om at det skal registreres åtte-ti ynglende tisper i kjerneområdet før bestandsreduksjon kan settes i verk. Et så stort antall ser ikke ut til å bli registrert, og derfor virker situasjonen fullstendig fastlåst. Bare en annen rovdyrpolitikk, vedtatt av Stortinget, kan skape en annen situasjon.

I stedet for å tillate sjøl et forsiktig uttak av skadedyr, kommer forvaltninga med stadig nye forslag til forebyggende tiltak. Midlene er likevel svært små, og de aller fleste tiltaka er av en slik art at de er umulige å godta for næringa. Både næringas erfaringer og forskning viser dessuten at tiltaka har liten eller ingen positiv virkning når de prøves ut. Den kommunale styringsgruppa for forebyggende tiltak mot rovviltskader har i en årrekke mottatt offentlige midler til forebyggende tiltak. Det meste har vært gitt i form av støtte til tilsyn. Sommeren 1998 ble det gjennomført et større tilsynsprosjekt i Lordalen (natt-tilsyn). Resultatet ble at tapene gikk ned i tilsynsområdet, men økte i de omkringliggende områdene.

Næringa har ved flere anledninger fått tilbud om støtte til tidlignsanking, men har avvist dette av følgende grunner:

- Det foregår allerede tidlignsanking i Lesja, ettersom alle nå er med på organisert hovedsanking andre helga i september. Dette er opp til to uker tidligere enn tradisjonelt.
- Det er ikke alle som har muligheter til å ta ned sauen tidligere.
- Tidlignsanking er et inngrep i beiteretten.

Næringa har på egen hånd gjennomført en rekke tiltak for å minske tapene. Forutsetningen for å gå i nærmere dialog med forvaltninga om ytterligere tiltak, er at det blir gitt skadefellingstillatelser. Det grunnleggende målet som både næringa og kommunen arbeider for, er en opphevelse av det sør-norske kjerneområdet for jerv og innføring av kvotejakt på linje med andre områder i Sør-Norge. Lesja slutter seg til kravet fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og småbrukarlag og Norsk sau- og geitlagslag om at rovviltbestanden skal reduseres når tapene for voksen sau overstiger 5% og for lam 8% i to eller flere påfølgende år i et sankelagsområde.

Sauenæringa er også oppmerksom på at den sjøl må arbeide for en stadig bedre organisering. Det må skje blant annet for å imøtekomme krav som trolig vil komme gjennom en forvaltningsplan for kjerneområdet og nye dyrehelseforskrifter. Det er også viktig at næringa og kommunen arbeider sammen. Som den eneste kommunen i fylket, har Lesja et styringsorgan for forebygging av rovviltskader der både kommunale myndigheter og sau- og geitlagslaget er representert. Dette organet har fungert godt.

5.2 Radioaktivitet

Helt fra Tsjernobykatakastrofen i 1986 har sauenæringa i Lesja hatt problemer med det radioaktive stoffet cesium, som kom med nedbøren den gangen. Det konsentrerer seg spesielt sterkt i sopp. Store deler av det indre Østlandet ble hardt rammet. Allerede fra første høsten ble det satt i gang et såkalt hvitvaskingsprogram, eller nedføring på innmark. Grensen for radioaktivitet i dyr ble satt til 600 becquerel (Bq) pr kilo kjøtt. I Jore sankelags område var gjennomsnittsverdien det første året godt over 3000 Bq, og laget har i de fleste åra etterpå hatt minst seks ukers nedføring. Problemerkene har vært noe mindre lenger nord i bygda og på sørsida av dalen. De siste åra har flere soner vært helt fri for nedføring, mens Jora og Svartdalen fremdeles sliter med radioaktiviteten. Med en halveringstid for cesium på 30 år, er dette problem som vi må slite med i lang tid framover. Det blir gitt et nedføringstillegg på kr 5,- pr dyr og dag, med fratrukk for den første uka. Problemet med lang

nedføring, er at sauebøndene ikke får sendt slaktemodne lam som dermed kan bli overfeite. Dessuten medfører nedføringa ekstraarbeid og -kostnader.

5.3 Andre næringsinteresser i utmarka

I forhold til mange andre kommuner med et stort utmarksareal og mange beitedyr, har konfliktene med andre interesser som ønsker å bruke utmarka i Lesja vært forholdsvis små så langt. Det er imidlertid tegn som tyder på at slike konflikter kan bli mer hyppige framover. Det skyldes først og fremst den økende interessa for hytter og hyttebygging. Reiselivssatsinga i Lesja har i stor grad vært konsentrert om Bjorli-området, og utbygginga der har i liten grad skapt konflikter i forhold til beiteinteressene. Et sperregjerde har dessuten vært av stor nytte i dette området.

Det er i dag om lag 1400 hytter i Lesja og det blir arbeidet med planer om en rekke nye felt og enkelthytter, først og fremst på Bjorli, men også andre steder i hoveddalføret. I de siste åra har kommunen generelt sagt nei til hytteplaner på sørsida av dalen, mens nordsida har vært betraktet som et "kan-område". Dette er en praksis som vil bli vurdert under det videre planarbeidet i kommunen.

Det er som tidligere nevnt knyttet beiterett til så å si all utmark i Lesja. Dette må det tas hensyn til ved all utbygging eller bruksendring som planlegges. I beitebruksplanen blir det foreslått tiltak som tar sikte på å trygge framtidens beitebruk (se kapittel 7 om konkrete tiltak).

Sjøl om reiselivet til nå har skapt få konflikter i forhold til beitenæringa, har planene om utvidelse og nyopprettelse av nasjonalparker skapt en viss engstelse ved at det kan bli mer trafikk i fjellet. Det er likevel lite som tyder på at de nye fredete arealene vil gjøre det vanskelig å drive beitebruk. Sau- og geitalslaget på sin side arbeider kontinuerlig for å lede sauen vekk fra de mest trafikkerte områda, for eksempel ved bevisst plassering av saltsteinholdere.

En kan oppsummere dette avsnittet med å slå fast at det heller ikke i framtida behøver å oppstå særlige konflikter mellom hyttebygging og andre bruksinteresser. Dette betinger at nye hyttetomter og hyttefelt blir lokalisert til områder utenfor kjente trekkveger for hjortevilt, drivingsveger og viktige beiteområder for husdyr, viltbiotoper og setergrender.

Også i forhold til skogbruket er det nå få konflikter i Lesja. Det skyldes ikke minst at det er oppnådd enighet om en felles sleppedato for å unngå unødig skade på småskog og plantefelt.

5.4 Gjerdehold og gjerdelov

Helt fram til 1860 gjaldt de retningslinjer for gjerdehold som er nedfelt i Magnus Lagabøters Landslov av 1274, videreført gjennom Kristian den 5.s Norske lov av 1687. Fra gammelt av var utmarka i allminnelighet nyttet som sameie. Det var lite dyrka jord og den måtte bonden sjøl sørge for å holde beitedyra borte fra, ved gjerding eller ved å jage dem vekk. Det hvilte samtidig en plikt på dyreeieren til å holde dyra sine borte fra annen manns dyrka mark. Ville en grunneier gjerde inn jordet sitt mot en nabo, kunne han kreve at naboen deltok med sin part. Gjerdene skulle holdes i forsvarlig stand fra Krossmesse, den 3. mai, til Hallvarsmesse, den 14. oktober. Fra gammelt av skulle bøndene holde gjerde etter hvor mye de eide, men på 1800-tallet ble gjerdeplikta i praksis delt etter 50-50-prinsippet.

Gjerdeplikta gjaldt mot innmark, og i utmarka der det hadde vært gjerde fra gammelt av. I fjellet og på setrene eksisterte ingen gjerdetvang.

Med samfunnsutviklinga på 1800-tallet ble det klart at de gamle reglene ikke var gode nok, og i 1860 fikk vi en ny gjerdelov, offisielt kalt Jordfredingsloven, som brøt med de gamle rettstankene om gjerdehold. Det ble nå, grovt sagt, pålagt dyreeieren å se etter dyra sine og ikke slik at jordeieren hadde plikt til å holde dem vekk.

Dette var imidlertid en svært urettferdig lov, og i 1935 ble det nedsatt en beitekomitè. Noen ny lov om gjerding kom likevel ikke før i 1961, da vi fikk Lov om grannegjerde. Den 16. juni samme år ble Lov om ymse beitespørsmål vedtatt av Stortinget, og det er disse lovene som i dag har størst betydning for gjerdehold. Også etter 1961 har det ved flere anledninger vært gjort forsøk på å revidere lovene, men til nå har forsøka strandet fordi det er mange ulike interesser som trekker i forskjellige retninger.

Hva sier lova?

Gjerdelova er en såkalt deklatorisk lov. Det vil si at den kan fravikes dersom det finnes særskilte avtaler om gjerdehold, eller det kan dokumenteres spesielle rettsforhold, skapt av sedvane og alders tids bruk; det siste forholdet må ha vart i minst 50 år. Gjerdelova gjelder ikke mot offentlig veg og jernbane.

Gjerdet skal være 1,10 meter høgt og stå for hest, storfè og sau. Geita er unntatt, fordi den blir ansett for å være særlig vanskelig å gjerde mot. Også for tamrein gjelder andre regler. Gjerdet skal settes opp slik at det ikke er til fare for mennesker eller husdyr. Kommunen kan forby piggråd. I Lesja er det ikke noe slikt forbud. Dersom en holder gjerdet i forsvarlig stand og dyr likevel kommer gjennom eller over gjerdet, er det dyreeierens ansvar.

Det er ikke lov å legge ned gjerder som allerede står der, unntatt når kostnadene ved gjerdet er større enn den nytten eiendommene blir antatt å ha av det. Dette er et punkt som det er blitt syndet mye mot i de seinere åra. Eierne av utmarka har ikke plikt til å gjerde mot hytter som blir lagt der.

Et sameie er å betrakte som en eiendom der alle er ansvarlige for gjerdet, etter prinsippet en for alle, alle for en, dersom det ikke er inngått spesielle avtaler om hver enkelts gjerdehold. Det samme gjelder på felles beiteområde. Delingsgrunnlaget for gjerdeplikta er antall dyr som hver part har rett til å ha på beite.

Det er tillatt å gjerde inn setrer og kvæer i allmenninga. I Lesja har praksis vært å ikke gjerde inn hytter i utmark. Det er i de seinere åra satt opp en del sperregjerder i kommunen. Det lengste går fra Nordmo til Lesjaskog. Plikten til å vedlikeholde disse gjerdene, ligger hos grunneierne. Det er en felles oppfatning at slike gjerder bidrar til å løse konflikter.

Gjerdehold kan forebygge konflikter.

Beiteretten har i etterkrigstida blitt sett på som en stadig mindre verdifull rett av mange, og dermed har det vært liten vilje til å holde i stand eller sette opp nødvendige gjerder, ikke minst fordi kostnadene blir sett på som for store. Det er mye som tyder på at dette synet nå er i ferd med å endres.

Beiteretten er en rett som følger bruket fra generasjon til generasjon. Uten et effektivt gjerdehold, vil den praktiske utnyttelsen av utmarksressursene bli vanskelig og det vil oppstå konflikter. Det finnes flere forebyggende tiltak for å unngå dette, og i Lesja vil vi legge vekt på følgende:

- Samordnet planlegging:

Når nye reguleringsplaner skal utformes, må beiteretten og gjerdeholdet bli tatt med fra første stund. Dette gjelder både kommunale planer og flerbruksplaner i regi av grunneiere eller sameie. Det er utbyggeren som har plikt til å sette opp og vedlikeholde gjerdet. Man må også være oppmerksom på gjerdeplikta ved fritak fra bo- og driveplikta. I fritaket må det gjøres klart hvem som har gjerdeplikta.

- Opplysning:

Det eksisterer helt klart et stort informasjonsbehov når det gjelder beiteretten generelt og gjerdeholdet spesielt, både hos grunneiere og allmennheten. Dette er en oppgave som både kommunen og næringa må vie større oppmerksomhet i åra framover.

- Beitenæringa:

Beitebrukerne sjøl kan være med på å forebygge konflikter om gjerdehold. Brukerne, ikke minst gjennom sankelaga, må sjøl drive opplysning, både innenfor egne rekker og overfor andre grupper, som hytteeiere. En idè for å unngå problemer er at laga foretar en inspeksjon av utmarksgjerdene før beiteslepp, og gjør eierne av gjerdet oppmerksom på eventuelle svakheter som bør rettes opp.

5.5 Konfliktløsning

Fører ikke forebyggende tiltak fram, må alle parter oppfordres til å søke å komme fram til minnelige ordninger. Det er best for et godt grannelag. Fører ikke dette fram, kan man forlange gjerdeskjønn. Det

blir foretatt av lensmannen. Det er også mulig å gå til retts sak for å få prøvd tvisten, men dette kan bli kostbart.

For å skape gode ordninger for utmarksgjerding er jordskiftedomstolen en mye bedre ordning. Det samme gjelder for øvrig tvister om bruken av beitearealer og –ressurser. Mange vegrer seg for å bruke jordskifteretten. Det er viktig å ha klart for seg at en jordskiftesak ikke gjør noen til kjeltring. Det er en slags meglingsinstans, der arbeidet blir utført av fagfolk med kompetanse på området.

Det hender ofte at partene er enige om å fremme saken for jordskifteretten, og vil ganske enkelt ha en objektiv instans til å avgjøre den. Beiteretten bør avløses før et område med felles beiterett utbygges.

Jordskifterettens funksjon

Når grunneiere i Lesja har behov for hjelp til rettsutgreiing, kan de henvende seg til Nord-Gudbrandsdal jordskifterett i Vågå. Retten kan aldri sette i gang en sak på egen hånd, men tar først opp en sak når det blir satt fram krav fra en eller flere grunneiere. Alle eiendommer som er berørt av kravet, blir da parter i saken. Det første retten gjør, er imidlertid å avgjøre om det finnes noen hjemmel for å fremme saken.

Retten, som enten består bare av dommeren eller av ham sammen med to kommunalt oppnevnte meddommere, innkaller til rettsmøte der alle parter blir hørt under en muntlig saksbehandling. Samtidig kan partene legge fram alt det skriftlige materialet de mener er av betydning. Det er tillatt å møte med advokatbistand. Avgjørelsen i jordskifteretten kan ankes oppover i rettsapparatet, og når den blir rettskraftig kan den gjennomføres med tvang.

Det finnes grovt sagt to typer saker som ordner beitebruk og gjerdehold. Den ene typen kalles ”bruksordning” og den andre ”sams tiltak”:

- Bruksordning medfører at jordskifteretten bestemmer hvordan beiteretten skal nyttes, uten å endre sjølve grunneierretten. Det kan skje ved at det blir opprettet et beitelag som styrer beitebruken etter egne regler.
- Sams tiltak er oftest et investeringstiltak, der to eller flere eiendommer samarbeider. Sperregjerde kan være et slikt tiltak.

Jordskifteretten bestemmer også beiteverdien når beiteretten blir avløst.

Fra 1. januar 1999 er det en regel om at jordskifteretten også kan gjennomføre gjerdeskjønn.

Kostnadene ved jordskiftesaker blir fordelt etter den nytten de enkelte parter har av saken. Det blir bestemt ved slutten av behandlinga.

5.6 Beitenæring og viltinteresser

Om det finnes konflikt mellom hjortevilt og sau, er et diskusjonstema både innenfor forskning og forvaltning. Det finnes pr i dag for eksempel ingen dokumentasjon på at sauen ødelegger for reinen. En stor undersøkelse fra Setesdalsheiene (Mysterud og Mysterud 1999) viser at det trolig ikke eksisterer noen slik konflikt. Hvilke beiteplanter som utnyttes av de enkelte artene, og om det er konkurranse mellom hjortevilt og sau, er et kontinuerlig forskningsområde.

Heller ikke når det gjelder småvilt kontra sau, har forskningen kunnet dra helt sikre konklusjoner. Det som imidlertid fagfolk generelt slår fast, er at man skal være uhyre varsom med å tro at forskningsresultater fra et område automatisk gjelder for et annet. Det er også spredt en oppfatning om at sauebeite får plantene til å utvikle antibeitestoffer som påvirker smågnagerbestandene og dermed hele økosystemet. Mange forskere mener at denne påstanden bare i liten grad lar seg dokumentere.

Med dagens sauehold i Lesja er i alle fall dette et svært lite problem. Likevel bør man være observant i forhold til problemet dersom det skulle bli nødvendig å holde sauen samlet innenfor små områder. Dette er imidlertid en driftsform som sauenæringa i Lesja avviser.

I enkelte områder bør det likevel unngås å øke aktiviteten til beitenæringa. Et eksempel er i trekkveger for hjortevilt. Der bør en unngå sperregjerder, sankekvæer og salteplasser. Også i hekkelokaliteter eller

hiområder til såkalte "rødliste-arter", bør man unngå nye anlegg. Med et nytt viltområdekart og en fornuftig håndtering av arealsaker, kan slike konflikter forebygges.

Hovedsankinga av sau bør fortsette på samme tidspunkt som i dag, mellom villreinjakta og småviltjakta, også for å unngå konflikter.

5.7 Verneområder

Store deler av Lesjas utmark vil, når det pågående verneplanarbeidet er over, ligge innenfor nasjonalparker (Dovre fjell og Reinheimen) eller landskapsvernområder. I verneplanutkastene står det at i nasjonalparkene skal dagens bruk "konserveres". For landskapsvernområdene vedkommende er det forutsatt at det også i framtida skal være mulig å drive "regningsvarende jordbruk." Her er det med andre ord tatt hensyn til at de eksisterende rammevilkåra kan bli endret, og at driftsendringer som følge av det må tilpasses nye forhold.

Det er av forvaltninga gitt forsikringer om at beitenæringa ikke vil bli nevneverdig negativt berørt av verneplanene. Men både næringa og kommunen er bekymret over at verneplanutkastet inneholder en bestemmelse i forskriften som sier at Direktoratet for naturforvaltning kan gå inn og regulere beitebruken av hensyn til vern av andre arter. Dette oppleves som en konflikt av sauenæringa, og må også kunne sies å være i strid med den statlige landbrukspolitikken som har stimulert til økt beitebruk og sauehold i kommuner som Lesja.

Planprosessene er ennå ikke over, og det er av stor betydning at myndigheter og organisasjoner i Lesja følger nøye med i beitebrukens kår i de nye verneområdene. Imidlertid har høringsuttalelsene ført til at fylkesmannen har foreslått at bestemmelsene om beiteregulering blir tatt ut av forskriften.

5.8 Gjengroing

Utnyttinga av utmarka var på topp i siste halvdel av 1800-tallet. Den totale høstinga av fôr på utmarksbeite rundt 1875 var trolig 60-70% høyere enn i dag. Utviklinga i det 20. århundre, særlig etter 1945, har gått i retning av færre dyr på utmarksbeite, sterk nedgang i seterdrifta, og ikke lenger uttak av lauv og mose og bruk av utmarksslåtter i skog og fjell. Tabell 2.2 viser at samlet fôrøpptak på utmarksbeite er redusert fra 740 millioner f.e. i 1939 til om lag 280 millioner f.e. i 1980. Dette er utviklinga også i Lesja.

De fleste steder kryper skogen oppover i fjellet. Samtidig har færre beitedyr, ingen høsting av vinterfôr mm., ført til en generell gjengroing av utmarka, med lauvskog, einer og store urter. Beitekvaliteten, det biologiske mangfoldet, kulturlandskapet og framkommeligheten blir kraftig redusert.

I Grimsdalen i Dovre er det startet et forskningsprosjekt der hensikten er å kartlegge årsakene til den økende gjengroinga i seterdalen, og å foreslå konkrete tiltak for å stanse eller forebygge den. Tiltak med tanke på å redusere gjengroing i fjellskog i Lesja bør vurderes nærmere.

Problemet med gjengroinga, er at utviklinga skjer så langsomt at det ikke blir oppfattet som noe problem før prosessen er kommet altfor langt. Praktisk erfaring og forskning ulike steder i landet, viser utvetydig at seterdrift og aktiv beiting med ulike husdyrslag er den beste måten å hindre gjengroing og redusert artsmangfold på.

6 UTFORDRINGER

Målsettinga med denne planen er å framstille alle beitebrukerinteressene som er knytta til fjell og utmark. Det er gjort forsøk ut fra tilgjengelig informasjon på å vise hvilke verdier utmarksbeitet i Lesja har, og å vise hvilken betydning det har for jordbruket i sin helhet. Det er også pekt på hvilke utnyttede ressurser vi har i utmarka. Planen skisserer konkrete tiltak for å sikre beiteinteressene, ikke

minst i viktige beiteområder. Samtidig er intensjonen med planen å avklare og forebygge problemer og konflikter i forhold til andre interesser i utmarka.

Plankartet viser viktige og mindre viktige beiteområder. Viktige beiteområder må i plansammenheng sikres mot utbygging og annen bruk. Planen er også et verktøy for at beiteinteressene på en bedre måte enn før blir innarbeidet i kommunale planer og kommunal saksbehandling, ikke minst i reguleringsaker.

Planen viser at det så langt ikke har eksistert store konflikter i forhold til beiteinteressene i Lesja, vi ser da bort fra rovdyrproblemet, sjøl om det kanskje finnes flere problemer enn de som kommer fram i offentligheten. Det er imidlertid naturlig å tenke seg at flere konflikter vil oppstå i åra framover. Derfor er det viktig at næringsinteresser blir dokumentert, og at det blir foretatt prioriteringer av hva som er mest avgjørende å ta vare på eller videreutvikle. Viktige beiteområder er eksempel på slik prioritering.

7 HANDLINGSPLAN OG KONKRETE TILTAK

7.1 Beiteinteressenes plass i beslutninger knytta til arealforvaltning

A. Kommuneplan og reguleringsarbeidet.

Den seinere tids endring av Plan- og bygningslova (PBL) krever at informasjon, samråding og høring blir tungt vektlagt. Organisasjoner som har særlige interesser i planarbeidet skal trekkes aktivt med, jfr. PBL §20-5 og §27-1. Beiterettshaverne ved deres interesseorganisasjoner er blant de som kommer inn under nevnte paragrafer.

De ulike sankelaga/beitelaga betraktes som høringsinstans. Plansaker som berører beiteområder, skal sendes berørt sankelag til uttale. I tillegg sendes slike saker aktuelle faglag i landbruket.

B. Deling- og omdisponeringssaker.

Delings- og omdisponeringssøknader skal vurderes i henhold til Plan- og bygningslov, Jordlov og Skogbrukslov, eventuelt også Naturvernlov. Viss det fremmes saker om deling, omdisponering eller bygging i beiteområder eller nær drivingsveger, skal berørt beitelag høres.

Innenfor de omforente byggegrensene til drivingsveger, skal det ikke foretas inngrep eller settes i gang tiltak som kan vanskeliggjøre driving eller naturlig beiting/trekk av beitedyr.

7.2 Beitebruk i og rundt setergrender

Seterbruken i Lesja har vært omfattende. Vi har allerede i kap. 3 beskrevet setrenes rolle i beitebruken. De endelige grensene mellom allmenning og privat eiendom ble trukket av Høyfjellskommisjonen de første tiåra av 1900-tallet. Men grensdragningen førte ikke til at seterer verken i eller utenfor

allmenning mistet beiterett. Også rundt seter på privat område var det felles hamning. Beiteretten og beitebruken var imidlertid mye nøyere regulert i tidligere tider, nettopp fordi den spilte en så avgjørende rolle for gardenes eksistens. I dag er mye av denne kunnskapen om beitebruk gått tapt, og det har utvikla seg mer eller mindre av seg sjøl, uregulerte forhold som for eksempel besteforeldregenerasjonen vår ikke ville ha akseptert.

I år 2000 har vi derfor en helt ny situasjon for seterbruken i Lesja, uten parallell i tidligere tiders historie. Det er en kjent sak at dette har skapt en rekke vanskelige problemer for ulike forvaltningsorgan i forhold til lovverket og bevaringa av setrene. Setergrendene våre er både en unik

kulturminneskatt og en ressurs for de bruksberettigede. Arealdelen av kommuneplanen gir ikke konkrete holdepunkter for hvordan vi skal ta vare på og utvikle denne ressursen videre. I de siste åra er det gitt tilskudd til å vedlikeholde setrer, samt til å produsere mjølk der.

I løpet av denne perioda preget av forfall av den opprinnelige seterbruken, har fritidsinteressene gjort sitt inntog i setergrendene. En oppblomstring av tradisjonell seterdrift vil skape konflikter vis a vis disse. Samtidig har beitebruken endret seg radikalt, ved at sau og, i mindre grad lausfè, har overtatt beiteområda i og rundt setergrendene, inkludert kvèer der gjerder har forfalt. En mulig konflikt er for eksempel denne: Kan seterbrukere med mjølkeproduserende dyr som vil starte opp igjen drifta, kreve at sauen og lausfèet blir holdt borte fra setergrendene og tvunget til å beite der de tradisjonelt gjorde det? Men her dreier det seg om et tidsintervall på inntil et halvt århundre, da ingen har gjort innsigelser mot denne endrede beitebruken.

Det synes urimelig å komme med bastante krav til den enkelte bruksberettigede. Det er høyst påkrevet at det blir satt i gang et planarbeid i et samarbeid mellom kommunen, fjellstyret og de bruksberettigede. Dette må munne ut i et regelverk for hvordan seterbruk og beitebruk skal fungere i en helt ny tid. Fjellstyret kan regulere beitebruk.

For å beskytte setergrendene og den tradisjonelle seter- og beitebruken, opprettes en sikringszone rundt setrene på 500 m fra de ytterste punktene.

Det er viktig i denne sammenheng å ha for øye at det er beitebruken som her har de eldste rettighetene og må veie tyngst.

Samtidig vil dette arbeidet for å verne setrene både som kulturminner og ressurs for landbruket gjennom beitebruk, ikke kunne bli vellykket uten en aktiv medvirkning og aksept fra brukergruppene. Prosjektet ”Seterbruk i en ny tid” bør gjennomføres.

7.3 Bevaring av drivingsveger for beitedyr

Den eldgamle hovedregelen som regulerte slepping av beitedyr fra egen innmark til utmark, var at den skulle skje enten fra egen hamnegang eller egen seter. Denne regelen gjaldt også for sanking. Dette er hevdbundne rettigheter. I de seinere åra er beitedyr for en del blitt kjørt til fjells, og drevet inn i sankekvèer i utmarka om høsten, for å bli kjørt hjem derfra. Lesja kommune og beitenæringa ønsker likevel at den gamle regelen fremdeles skal gjelde.

Sjøl om det i prinsippet knytter seg beiterettigheter til det meste av utmarka i Lesja, sier det seg sjøl at ulike områder har svært forskjellig betydning for beitebruken. Det ville derfor være meningsløst å hevde at beiterett og beitebruk generelt skulle stenge for all annen utnyttelse av utmarka. Det påstår heller ikke denne planen, og heller ikke fra beiteinteressene i bygda har det vært påstått at all utmark med beiterettigheter må totalvernes mot annen utnyttelse, for eksempel hyttebygging, nydyrking eller industrianlegg.

Det finnes imidlertid en del områder av vidt forskjellig utstrekning som er av så vital betydning for en rasjonell utøvelse av beitebruk, at denne i disse områda må få en ”forkjørsrett” i forhold til annen utnyttelse. Det gjelder primært det vi i denne planen med et samlebegrep kaller drivingsveger.

Hva er en drivingsveg?

Den grunnleggende regelen som er nevnt ovenfor ville være meningsløs, dersom ikke hvert enkelt bruk med beiterett hadde en klart definert og rettslig beskytta veg fra garden til utmarka, gjennom skogen og opp i fjellet. Våre forfedre var da også svært nøye med å fastsette hvor hver enkelt hadde rett til å drive dyra. Slike veger kunne kalles gjeiler, råk, dråg, seterveger. I tillegg kommer viktige punkter som bruer, klopper, vegkryssinger og jernbaneanlegg og underganger. All erfaring viser at beitedyra, ikke minst sauen, reagerer med stor følsomhet overfor forstyrrelser og forandringer ved slike punkt.

Det er slike kommunikasjonsårer og punkter vi forstår med begrepet drivingsveg. En drivingsveg blir brukt til systematisk driving av sau, geit og storfè (og i enkelte tilfeller hesteridning) fra garden til skogs- og fjellbeite ved beiteslepp, og ved sanking og inndriving om høsten. I prinsippet skal hvert aktivt bruk i Lesja ha tilgang til en slik drivingsveg. Planen for drivingsvegene omfatter liene i

hoveddalføret, fra gjerde mot innmark til tregrensen. Den tar ikke for seg råk, samleplasser og andre punkt som er viktige for beitebruken i fjellet.

Beitebruken i utmarka i Lesja har opp gjennom tida vært temmelig ensartet. Et par steder er den likevel litt spesiell. Det gjelder rundt fellesetrene og fellesbeitene på Lesjaverk, der gardbrukere fra Lora har rettigheter, og det gjelder systemet med "øverjorder" på Lesjaskog, inngjerdede beiteområder høgt oppe i lia, som en nærmest kan sammenligne med en slags vårseter.

Helt opp til vår tid var det nærmest utenkelig at noen på en eller annen måte, som ikke hele fellesskapet var enige om, skulle sperre av en drivingsveg eller gjøre ferdselen vanskeligere. Men i de siste tiåra har det forekommet en del brudd på det eldgamle vernet av disse ferdselsårene. De var på en måte allmenninger, knyttet til helt bestemte bruk. Som eksempel kan nevnes hytter som er reist tvers over et velbrukt råk og nydyrkingar som har skåret av en sti. Mange gjeiler er rett og slett blitt stengt med gjerde, uten at de som opprinnelig hadde bruksrett var spurt. Ofte har folk vært klar over at gamle rettigheter har blitt krenka, men latt være å si fra for ikke å bli oppfattet som "kverulanter". Dessuten hadde drivingsvegane ikke lenger så stor nytte for dem.

Det finnes også eksempler på at lokale politikere og forvaltere har oversett eller neglisjert den gamle hevden, enten ut fra uvitenhet eller med den begrunnelse at den ikke hadde noen betydning lenger. Dette er uheldig sikring av drivingsvegane.

Å ta vare på disse fellesgodene som drivingsvegane er, betyr å vise respekt for vår egen kultur og historie. Det er derfor også en kulturminneoppgave å ta vare på dem. Men først og fremst er siktemålet å sikre beitenæringas framtidige bruk av utmarka, og å forebygge mulige konflikter. Derfor vil drivingsvegane (og til de regner vi også de nevnte punktene) få et spesielt vern. Dette vernet betyr at disse vegane ikke skal sperres eller ferdselen langs dem med beitedyr gjøres vanskelig. Vernet inkluderer en sone på minst ti meter på hver side av vegane, men de kommunale myndigheter kan i enkelte tilfeller gi dispensasjon. Drivingsveger kan stenges der det kan ordnes andre gode alternativ.

Det er satt strenge krav til hvilke veger og punkter som er viktige nok til å få denne sikringa i framtida. De er alle sammen inntegnet på vedlagte kartblad. De viktigste kriteriene er (jfr pkt 8):

- Vegane må være i regelmessig bruk i dag, eller realistisk sett tenkes å kunne brukes i framtida.
- Ingen gard eller grend må stenges ute, slik at den ikke på en forholdsvis enkel måte og i pakt med gamle rettigheter, kan få dyra sine til og fra utmark uten lang motorisert transport.

Valget av drivingsveger har vært vanskelig, men er blitt til ved skjønn i samarbeid med lokale bruksberettigede kjentfolk. Registreringa ble foretatt våren 1999 av Rolf Sørungård og Egil Ulateig. De hadde sju møter med til sammen om lag 35 grunneiere/grendemenn fra hele bygda.

Tallene i lista over drivingsveger refererer til tall på kartet. I tekstforklaringa blir det angitt hvilke nabolag eller grender som sogner til de enkelte vegane. Tallene begynner på solsida i vest, går østover til Jora, og tilbake igjen til Stuguflothen på sørsida av dalføret.

7.4 Andre tiltak som bør iverksettes

1. Organisering av alle beitebrukere i beitelag.

I dag er det for det meste saueiere som er medlemmer av de ni sankelaga i bygda.

Med det økende antallet storfè på utmarksbeite, er det svært viktig å få med alle beitebrukere i beitelag. Det er naturleg at Lesja sau- og geitalslag i samarbeid med Lesja kommune tar ansvaret for å sette i gang dette arbeidet.

Samtidig bør det skje en videreutvikling og effektivisering av sankelaga. Målet må være at samtlige beitebrukere er medlemmer.

2. Det bør utarbeides et regelverk for gjerdning i forbindelse med hyttebygging. Dette er et problem som har skapt konflikter i mange kommuner. Med økende hyttebygging er det viktig å ha klare regler som virker forebyggende og konfliktdepende. Det er kommunens ansvar å få utarbeidet forslag til slike regler.
3. Prosjekt for å bekjempe gjengroing. Som nevnt tidligere i planen er dette et økende, og i noen områder et stort problem, både på Dalsiden og i libeltet i hoveddalføret. Det er viktig å få satt i gang et prøveprosjekt, for eksempel på Dalsiden, for å høste erfaring med virkningen av ulike former for rydding. Det er i så fall naturlig at fjellstyret og/eller allmeningsstyret tar et initiativ. Det kan også være aktuelt med tynning av lauvskog i libeltet, med skogbrukssjefen som ansvarlig pådriver.
4. Det vil være naturlig å drøfte nye tiltak i forbindelse med at beitebruksplanen rulleres av kommunestyret.
5. Jernbaneundergangen i Auravegen utvides slik at ferdsel med større kjøretøyer er mulig.
6. For å bevare og styrke beitebruken i nærområdet av gardene, må kommunen legge press på Jernbaneverket for å få til og iverksette et akseptabelt gjerdehold for beitebrukerne.

8 VEDLEGG TIL PLANEN

Vedlegg 1: Oversiktskart over beiteområder i Lesja

Vedlegg 2: Organisering av beitebruken

Vedlegg 3: Kart; Tetthet av sau

Vedlegg 4: Kart; Tetthet av storfe

Vedlegg 5: Kartlegging av drivingsveger til utmark (15 sider)

Vedlegg 6: Drivingsveger inntegna på utsnitt av ØK-kart (7 sider)